

Alenka Podlogar*

Govorica oblačilne kulture učiteljic v Sloveniji do druge svetovne vojne

The message conveyed by female teachers' clothing in Slovenia up to World War Two

Izvleček

Slovenske učiteljice so imele od vstopa v ta poklic, poleg vzgojne in pedagoške vloge tudi pomembno vlogo v oblačilni kulturi Slovencev, saj so jih le te podrobno opazovale in predvsem občudovala. Zaradi svoje izobrazbe, znanja tujih jezikov in finančne neodvisnosti, ki jim jo je omogočala redna plača ter posledično njihovega družbenega položaja, so bile hitro seznanjene z modnimi novostmi, ki so jih takoj tudi vnesle v svojo oblačilno podobo. Skrb za njihov zunanji videz je bil v preteklosti za učiteljice predpisan tudi s šolskimi pravilniki.

Abstract

After entering their profession, female teachers, in addition to their educational role, also had an important influence on clothing culture in Slovenia, as other women observed them closely and admired them. Due to their education, knowledge of foreign languages and the financial independence offered by a regular salary, and their resulting social standing, female teachers knew about all the new developments in fashion, which they immediately introduced into their own appearance. In addition, school rules also dictated that the appearance of female teachers should be suitable to their profession.

Uvod

V prizadevanju, da bi vsaj delno zapolnila vrzel, ki zajema področje oblačenja učiteljic, sem si zastavila vprašanje o pomenu in načinu oblačenja učiteljic. Zanimalo me je predvsem oblačenje učiteljic v slovenskem prostoru od njihovega množičnega vstopa v učiteljski poklic do II. svetovne vojne. Moje prvo spoznanje je bilo, da so bile v tedanji družbi cenjene in spoštovane ter po pripovedovanju mojih sogovornic vedno vzor, tako s svojim požrtvovalnim delom, kot z dosledno urejenostjo.

Raziskava temelji predvsem na zbiranju obstoječih podatkov v literaturi in drugih virih, ki pa so zelo skromni v delu, ki bi opisovalo področje oblačenja učiteljic. Zato sem se pri tem osredotočila zlasti na zgodovinsko arhivsko gradivo mesta Ljubljana.

* Alenka Podlogar, univerzitetni diplomirani inženir oblikovanja tekstilij in oblačil, učiteljica strokovno-teoretičnih predmetov, Srednja šola za oblikovanje in fotografijo Ljubljana. E-pošta: alenka.podlogar@guest.arnes.si

na, gradivo, ki ga hrani Slovenski šolski muzej v Ljubljani, analizo fotografij in ustna poročila pripovedovalk. Pogovarjala sem se s pripovedovalkami starimi od osemdeset let do sto enega leta. Večina med njimi je bila učiteljic, ena šivilja, ena gospodinja in žena ravnatelja ter ena gostinka. Sogovornice prihajajo iz različnih delov Slovenije: Ljubljane, Domžal, Podbrda v Baški grapi, Škofje Loke, Zagorja, Idrije, Celja, Dobja pri Planini in so v svoji aktivni dobi delovale v več krajih po Sloveniji. Nekatere so bile takoj pripravljene deliti svoje spomine z menoj in so se z veseljem spominjale svoje mladosti, kljub mnogim grenkim spominom. Druge, za katere sem vedela, da mi lahko veliko povedo, pa so se pogovora bale in je bilo potrebno kar nekaj prigovarjanj mojih »pomočnic«¹. Ko je pogovor stekel, so izginili vsi pomisleki in je nekatere tako razveselil, da so me povabile na ponovna srečanja. Obiskovala sem jih na domu, nekatere so mi bolj zaupale ob navzočnosti sorodnikov, dve pa sem obiskala v Domu upokojencev v Kranju in Domžalah. Moje sogovornice so v večini želele, da ne navajam njihovih dobesednih navedkov, temveč le analizo, ki sem jo naredila po vseh informacijah, ki sem jih pridobila. Njihova pripovedovanja temeljijo na njihovih spominih na svoje in druge učiteljice, ki so jih poznale v obravnavanem obdobju ali pa na lastnem odnosu do oblačenja, ko so same delovale kot učiteljice.

Pri mojem raziskovalnem delu so mi bili v veliko pomoč zaposleni v Slovenskem šolskem muzeju, predvsem mag. Marjetka Balkovec Debevec, ki so mi pomagali pri iskanju podatkov in pri iskanju fotografij.

OBDOBJE DO I. SVETOVNE VOJNE

Zgodovinske razmere in vzroki za spremembe v slovenski družbi

Na Slovenskem so bile prve učiteljice redovnice² in so v svojih samostanih skrbele za žensko izobrazbo. Njihova oblačila so bila strogo predpisana in zato niso predmet mojega zanimanja. Moja raziskava se začne z letnico 1869, ko avstrijska oblast uvede obvezno osnovnošolsko izobraževanje na Slovenskem, kar je povzročilo pomanjkanje učiteljev, ki so do tega časa bili edini nosilci tega poklica. Porast žensk v tem poklicu je bila posledica tega zakona, ki je predpisoval obvezno javno osnovno šolo za vse otroke,

- 1 Pri iskanju pripovedovalk sta mi pomagali moja mama Cilka Urankar in teta Tončka Reberšek - Ograjšek, ki sta tudi upokojeni učiteljici ter imata še veliko stikov z nekdanjimi učiteljicami. Obema se na tem mestu za pomoč najlepše zahvaljujem.
- 2 »Ženski samostani so sami skrbeli za vzgojo učiteljic, ki so poučevale v njihovih šolah. V ta namen so uršulinke v Ljubljani, Celovcu in Gorici prirejale pedagoške tečaje. Pri nas dolgo ni bilo nobenih javnih šol ali tečajev, na katerih bi se dekleta lahko pripravljale za učiteljice. Predpisano je bilo, da mora ženska, ki želi postati učiteljica, obvladati učno snov štirih razredov glavne šole in predpisano literaturo za pedagoški tečaj. Za izpite so se morale pripravljati v zasebnih šolskih zavodih, največkrat pri redovnicah.« (Hojan, str. 35)

ne glede na spol. Moški učitelji niso mogli zapolniti vseh prostih mest, zato je bilo neizogibno omogočiti izobrazbo tudi ženskam in jih tudi zaposliti. Tudi na drugih področjih javnega delovanja so se v tem času začele uveljavljati. Na prelomu stoletja so bile prve olimpijske igre v zgodovini, na katerih so smele prvič tekmovati tudi ženske. »Že to dejstvo nakazuje, da se je rodilo stoletje, v katerem se bodo (in so se tudi v resnici) zgodile velike družbene spremembe, take, ki so stoletja trajajoče vrednostne sisteme zamenjale z novimi in drugačnimi.« (Mrgole Jukič 1998: 103). Iz zahodne Evrope so na ozemlje Slovenije v tem obdobju prihajali vsi sodobni tokovi. »Dogodki in procesi, ki so potekali na naših tleh, so bili vseskozi v sozvočju z evropskimi tokovi in hotenji.« (Kovač 2001: 24). Zanimariti pa ne smemo še vedno močno navzočega tradicionalnega izročila, ki se kaže v vrednotah družine, družbe, dela in v domovinski zavesti. »S porajajočo industrializacijo in z novim razmahom mestnega življenja na prelomu tega stoletja, je seveda tradicionalna družba stopila v krizo, z njo pa tudi njeno tradicionalno krščanstvo.« (Kovač 1992: 55). Na slovenskem podeželju so še močni vplivi protireformacije in zapoznelega janzenizma.³ V mestih sta opazni dve nasprotji: malomeščanski purizem⁴ ter vplivi protestantizma in dunajski vplivi z nastajajočim proletariatom. Zgodovinske in družbene razmere so povzročile aktivno vlogo žensk v javnem življenju, ki pa je prerasla v boj za enakopravne pravice z moškimi na vseh področjih delovanja.

Vloga žensk in učiteljic na Slovenskem

Slovinci tega časa so imeli pestro izbiro časnikov s politično, versko, kulturno, gospodarsko, znanstveno, strokovno in zabavno vsebino. Med njimi so bili tudi časniki, ki so bili namenjeni ženskam: Slovenka, Slovenska gospodinja, Slovenska žena in Ženski list. Ti so ženskam, ki so bile že tradicionalno nosilke družinskega življenja, prinašali prispevke o vzgoji, gospodinjske nasvete in zabavne sestavke. Namenjeni so bili neizobraženim in izobraženim. Njihov program je bil sprva izobraževalen, kasneje pa so družbenopolitične razmere žensko in z njimi časnike, postavile v vlogo borke za narodna vprašanja in za ohranjanje slovenskega jezika.

Mnoge ženske so delovale v javni sferi, se zbirale v društvih in čitalnicah. Prijemale so razne shode in se strankarsko organizirale. Aktivno so delovale v takratnih političnih strankah npr. Socialdemokratski stranki Slovenije, Komunistični partiji, Jugoslovanski ženski zvezi, Klubu prijateljev vaške kulture, Društvu slovenskih učiteljic, Splošnem ženskem društvu, Ženskem pokretu in drugih. Vključene so bile v

3 Moralno-teološko in družbeno-kulturno gibanje 17. in 18. st., ki je na Slovenskem prisotno še v 18. in 1. polovici 19. stoletja. Gibanje se imenuje po teologu škofu C. Jansenu. Vzdevek janzenisti na Slovenskem se je prijel privržencev jožefinskega reformnega katolicizma, ki so zaslužni predvsem za slovensko slovstvo in šolstvo. (Enciklopedija Slovenije 4: 268)

4 SSKJ: lingv. Pretirano prizadevanje za čist jezik, zlasti z izločanjem tujih prvin.

izobraževalna in podporna društva npr. Katoliško društvo za delavke, v humanitarna društva npr. Kolo jugoslovanskih sester in druga. To je bil tudi čas, ko se začne boj žensk za njihove pravice. Slovensko nacionalno gibanje je že v drugi polovici devetnajstega stoletja cenilo sodelovanje žensk na narodnih veselicah in čitalniških večerih. Postajale so nepogrešljive članice narodne skupnosti. V Trstu so konec devetnajstega stoletja slovenske učiteljice in izobraženke postale ključne v nacionalni organiziranosti in kot pravi Marta Verginella, so mlade učiteljice »Trst doživljale kot liberalno mesto, ki je ženske spodbujalo k poklicni in intelektualni emancipaciji.« (Verginella 2006: 14 - 15). Vstopile so v javno kulturno in dobrodelno delovanje. V nacionalnih vrstah so delovale predvsem učiteljice, ki so bile pogosto hčere narodnozavednih očetov iz vrhnje plasti kmečkega prebivalstva ali malomeščanstva.

Pri popisu leta 1910 je opazen porast žensk na Kranjskem v učiteljskem poklicu. V tem poklicu se je delež žensk najhitreje povečeval. Slabi dve tretjini jih je bilo nameščenih v ljudskih in mestnih šolah. Leta 1900 je bilo v izobraževanju zaposlenih 42,2 odstotka žensk, leta 1910 pa že 63,3 odstotka (Žnidaršič 2000: 221). Po ugotovitvah Sabine Ž. Žnidaršič »je bilo na Kranjskem pred prvo svetovno vojno že več kot polovica učnih moči ženskega spola.« (Žnidaršič 2000: 226). Poklic učiteljice je bil v obravnavanem času eden redkih intelektualnih poklicev, ki so ga lahko opravljale ženske. Hkrati je predpisoval za vse učitelje, ki so poučevali na enaki stopnji, enako strokovno usposobljenost. To je bil razlog, da so učiteljice smele poučevati, poleg deklet na dekliških šolah, tudi dečke v nižjih razredih ljudskih šol. Izobraževale so se na učiteljskih,⁵ ki so jih ustanovili takoj po sprejetju tega zakona. »Za slovenske dežele velja, da so bile učiteljice, te posebej usposobljene mlade gospe, praviloma hčere višjih uradnikov in staršev, ki so opravljali svobodne poklice.« (Milharčič – Hladnik 1995: 29).

Oblačenje učiteljic v neodvisnosti od moškega

Obdobje, ki ga obravnavam, s svojo raznolikostjo družbenih razmer in izrazitim vplivom zahodne Evrope intenzivno vpliva na spremembe tradicionalnih oblačilnih navad tudi na našem področju. Oblačilna podoba ljudi na različnih področjih delovanja je imela na ljudi določen vpliv. Svojo izkušnjo nam iz leta 1900 opisuje H. Tuma s poti na predavanje v bolj oddaljene kraje, na katere se je odpravil peš ali pa s kolesom: »Za take izprehode sem se seveda primerno slabše oblekel. To pa je, kakor sem pozneje zvedel, na volilce sem in tja precej neugodno vplivalo. Smatrali so za omalovaževanje, ko sem prišel ves prašen v nekoliko ponošeni obleki na shod.« (Tuma 1937: 265) Svoja občutja ob tem pa nam opisuje v nadaljevanju: »Tu je pri slavoloku stala tudi občinska deputacija, praznje oblečena. Vse to se mi je zdelo silno neokusno in sem težko prenašal. Bil sem prestvaren, predvsem učitelj ljudstva in vsako narodno

5 Javni izobraževalni zavod za dekleta.

prvaštvo s svojimi zunanostmi se mi je gabilo.« (Tuma 1937: 265). Oblačilni videz je namreč najbolj opazni del človeka, ki nam lahko govori tako o družbi kot o družbenem položaju posameznika in časa, v katerem je deloval. Vedenjski in oblačilni vzorci, ki so jih predpisovali bontonisti tega časa so bili namenjeni najširšemu krogu bralcev, nagovarjali pa so predvsem moške. Le ti »veljajo za nosilce družbene moči; ženske njihovo družbeno vlogo le ustrezno dopolnjujejo«. (Žagar 2006: 58). Prav zato se način oblačenja žensk v tem času običajno omenja v povezavi z moškimi. Bontonisti tega časa opisujejo načine oblačenja za določene priložnosti le za moškega, žena pa naj bi se mu ustrezno podredila.

Predvidevam, da so si učiteljice s svojo finančno neodvisnostjo, ki jim je omogočala samostojno razpolaganje z zaslužkom, ustvarile svoj odnos do oblačil. Tudi zapoved celibata⁶ za ženske - učiteljice je verjetno povzročil, da so le te postajale vedno bolj samostojne na vseh področjih, tudi pri izbiri oblačil. Ker tako v večini niso imele moških življenjskih sopotnikov, so si svojo javno oblačilno podobo ustvarjale same, neodvisno od moških, ki naj bi bili, po priporočilih tedanjih bontonov, nosilci javne podobe svojih žena. Menim, da jim je to omogočilo več svobode pri izbiri barv in krojev oblačil.

Sodobni in samostojni modni trendi za ženske so se začeli šele, ko so ženske posvojile moško silhueto v zgodnjih letih 20. stoletja, kar pa je bilo posledica ženske emancipacije na vseh področjih družbenega delovanja in se je odrazila tudi skozi osvobajanje ženskega telesa izpod steznikov, spodnjih kril in krinolin. Oblačila postanejo udobnejša in praktičnejša. To je čas nastanka novega tipa ženske obleke – kostima. Kompletu, ki je bil sprva sestavljen iz dolgega krila, do bokov segajočega jopiča in bluze z visoko zaprtim ovratnikom, se je v letih med 1910 in 1920 krilo skrajšalo. Ženske so pokazale stopala in gležnje. Izbirale so temnejše barve oblačil, ki so bila manj občutljiva. V tem času so oblačila ukrojena in sešita tudi že tovarniško, po standardnih, konfekcijskih merah. Moda s konfekcijsko izdelavo tako postane dosegljiva širšemu krogu ljudi.

Oblačenje učiteljic pred I. svetovno vojno

Žal se je to obdobje že toliko odmaknilo, da spomin živečih ljudi ne sega v ta čas, zato sem si pri analizi oblačil pomagala predvsem s fotografijami, ki so se ohranile. Nekaj fotografij sem našla v Zgodovinskem arhivu Ljubljane, še več pa v Slovenskem šolskem muzeju.

Prvi pogled na skupinske fotografije učiteljic in učiteljev tega časa nam govori o izredni podobnosti oblačenja obeh spolov (slika 1). Stroge linije, visoko zapete bele bluze oziroma srajce, dolgi rokavi, dolga krila oziroma hlače ter temne barve oblačil, so

6 Zakon je določal, da se učiteljice ne smejo poročiti, če želijo obdržati službo.

Slika 1: Učiteljski zbor licejske dekliške šole, Vodnikov trg, Ljubljana, 1900. (Zgodovinski arhiv Ljubljana, naprej ZAL A4-3-106)

skupni učiteljicam in učiteljem. Lasje so bili urejeni in pri obeh spolih počesani z obraza strogo nazaj. Tako počesani in speti lasje so bili znak reda in urejenosti. Fotografija sodi še v čas, ko so bile ženske učiteljice še redke, kar je razvidno tudi s te fotografije, kjer je v učiteljskem zboru licejske dekliške šole le ena učiteljica. Vsi učitelji s svojo držo in načinom oblačenja delujejo zelo dostojanstveno.

Deset let kasneje je slika povsem drugačna.⁷ Poleg novega številčnega razmerja med številom učiteljic in učiteljev, se spremeni tudi način oblačenja. Ženske vnesejo v oblačila več sproščenosti, individualnosti in svetle barve. Oblačila niso več le črna – bela, temveč zažarijo v različnih barvah, tako moški učitelji kot ženske učiteljice (slika 2). Drža je še vedno dostojanstvena, vendar veliko bolj sproščena. Na fotografiji vidimo X - linijo ženskih oblačil z ozko stisnjenim pasom, ki poudarja žensko obliko telesa. Krila se proti dolžini zvonasto širijo, ramena so rahlo poudarjena, kar je posledica naborkov na rokavih. Oblačila so bila največkrat dvodelna: sestavljena iz krila in bluze. Enodelne obleke na fotografijah so redke.

Ob podrobnejši analizi ženskih oblačil na fotografijah lahko tudi ugotovimo, da so učiteljice z oblačili izkazovale svojo individualnost. Kljub podobni obliki krojev oblačil, ki jih je zapovedovala moda, je imela vsaka krilo in bluzo izdelano povsem drugače. Njihova oblačila so se med seboj ločila v drobnih detajlih, ki so bili posledica ustvarjalnosti lastnice in načina izdelave šivilje. Pripovedovalke se spominjajo, da so

⁷ Leta 1913 je bilo med učnim osebjem na Kranjskem 56 odstotkov žensk. (M. – Hladnik 1995: 18)

Slika 2: Skupinski portret gojenk z učitelji, Ljubljana 1910. (ZAL A4-3-072)

Slika 3: Otroci na gredicah, 1910. (SŠM, fototeka)

njihove učiteljice imele svoje šivilje, ki so jim svetovale pri oblačenju, poleg tega pa so tudi same spremljale dosegljivo modno literaturo. Spominjajo se tudi potovanj svojih učiteljic na različna izobraževanja, na katerih so se srečevale z mnogimi drugimi učiteljicami in pri tem dobivale vedno nove ideje za svoja oblačila.

Bluze, ki so jih nosile, niso le bele, temveč so bile tudi drobno vzorčaste. Imele so veliko naborkov in drobnih robčkov. Pogosto so bile v bluze všite tudi čipke. Rokavi so bili ob rokavnem izrezu močno nabrani in so se z naborkom stisnili v visok in ozek zapetnik, ki je bil tudi bogato okrašen z robčki ali čipko in se je zapenjal z gumbi.

Sliki 4 in 5: Učiteljici, 1917/1918. (Fotografiji last Julijane Simon)

Ovratniki bluz so bili različnih oblik, pogosto s čipko. Preko bluze so učiteljice nosile kratek jopič, ki pa so ga za razliko od moških kolegov, lahko splekle. Jopič je bil krojen po telesu in je imel prav tako nabrane rokave.

Krilo je imelo rahlo dvignjen, po telesu oblikovan pas, ki so ga pripovedovalke imenovala »zotl« in je bil v spodnjem delu pogosto koničasto oblikovan. Na pasu so bile sponke in tudi drugi krasilni elementi, ki so poudarjali obliko pasu in ustvarjalnost lastnice krila in kvaliteto šivilje. Dolžina krila je bila do gležnjev ali pa do tal. Krilo se je zvonasto širilo, kar so šivilje dosegle s krojenjem v pole, z dodajanjem gub ali pa z godet⁸ obliko. Tudi krilo je imelo vsite različne krasilne elemente, kot so okrasni trakovi ali robčki in so bili zopet odvisni od finančne zmogljivosti lastnice in

⁸ Podaljšano krilo, ki je oprijeto od pasu do kolen, tu pa se razširi s pomočjo nagubanja ali najpogosteje z vstavki, kar spominja na lijak ali zvon.

ustvarjalnosti ter znanja njene šivilje. Barve kril so bile različne, a jih s pomočjo črno belih fotografij ne moremo določiti, pripovedovalke pa se, razen črnih in sivih tonov, drugih barv ne spominjajo.

Iz fotografije številka 3 sklepam, da so učiteljice skrbno varovale svoja oblačila in jih pred umazanijo ali drugimi poškodbami ustrezno zaščitile. Na fotografiji ima učiteljica neke vrste predpasnik s širokimi naramnicami, s katerim je zaščitila krilo in belo bluzo pri pouku na šolskem vrtu. V tem času so imele ljudske šole svoje vrtove, za katere so skrbeli učitelji s svojimi učenci. Učitelji so se izobraževali o vrtnarstvu, sadjarstvu in drugih praktičnih vsebinah na tečajih v kmetijskih šolah. Svoje znanje so tako prenašali na svoje učence in ostalo prebivalstvo.

Fotografije učiteljic s predpasniki ali haljami so zelo redke, saj so jih ob fotografiranju običajno slekle. Ta fotografija pa je nastala pri pouku na šolskem vrtu.

Učiteljice običajno niso nosile nakita. Če pa so se zanj odločile, potem je bil le ta zelo skromen in nevpadljiv (sliki 4 in 5), saj je po pripovedovanju sogovornic veljalo, da te vrste krašenja kažejo na nečimrnost lastnice.

ČAS MED I. IN II. SVETOVNO VOJNO

Vloga in položaj žensk v tem obdobju

Prva svetovna vojna predstavlja novo prelomnico pri položaju ženske v slovenski družbi. Moški so z odhodom v vojsko svoje dosedanje dolžnosti prepustili ženskam, kajti pomanjkanje delovne sile je povzročilo zaposlovanje žensk tudi v tradicionalno moških poklicih.⁹ Te pa so s tem pridobile veljavo, vstopale so v javni prostor in prevzemale odgovorne in družbeno opazne položaje. Močno se povečuje aktivnost žensk v kulturi in politiki. S tem so začele uresničevati svojo emancipacijo. Rimskokatoliška cerkev na našem področju je bila v tem času podrejena avstrijski vojni politiki, torej ni nastopila proti ženskam, ki so prevzemale dotedanje moške vloge. Ženske so vojno obdobje preživele z neutrudnim delom in bojem za lastno preživetje in preživetje svojih otrok.

Svoje aktivnosti so usmerile na različna področja delovanja. Poskrbele so za izdajo številnih časopisov in listov: Slovenka, Koroška zora, Jadranka, Vesna, Vigred, Ženski svet, Ženski list, Babiški vestnik, Zarja, Žena in dom, Gospodinjska pomočnica, Gospodinja, Praktična gospodinja, glasovi kongregacij šolskih sester v Mariboru, Kmečka žena, Ženska priloga Mladine, Deset, Žena, Luč v temi. V njih so budile narodno zavest in opozarjale na pomen ženske emancipacije. Pomembno vlogo pri tem so odigrale prav učiteljice.

⁹ Na prelomu leta 1914/1915 je nastopilo obdobje pomanjkanja delovne sile. Ženske so se začele zaposlovati v kovinski in grafični industriji, v različnih obrteh, postale so prevoznice premoga, sprevodnice, voznice tramvajev. (Svoljšak 2004: 155)

Vesna Leskošek ugotavlja, da so izobraževanje žensk »omejevali in onemogočali vse do druge svetovne vojne. Zapirali so dekliške šole, prepovedovali vpis na gimnazije ali fakultete in hkrati apelirali na ženske, naj prepuščajo izobraževalna mesta svojim moškim kolegom. Pri tem pa so se sklicevali na žensko »naravo«, ki da za zahtevnejše izobraževanje ni najbolj ustrezna.« (Leskošek 2002: 47). Vendar to žensk ni ustavilo. Nasprotno, še bolj vztrajno so se borile za svoje pravice in s svojim delom dokazovale svojo enakopravnost z moškimi kolegi. »Številne generacije akademsko izobraženih žensk so znale ohraniti kljub študiju svojo popolno ženskost in jih študij ni pokvaril ne kot mater ne kot žena ali gospodinjo.« (Leskošek 2002: 179). Poleg vsega tega, pa so skrbele tudi za svojo javno podobo. Pri zunanjem izgledu »so mejo dopustnega morale upoštevati, če niso hotele obveljati za moške s kratkimi lasmi ali cigareto in moško obleko, po drugi strani pa so jim kaj hitro rekli kokete in spogledljivke ali lahke ženske.« (Leskošek 2002: 179). Svojo neodvisnost in enakopravnost z moškimi ženske kljub vsemu izkazujejo tudi z načinom oblačenja in obnašanja. Dolge lase so zamenjale s kratkimi bubi frizurami, krila s hlačnimi oblekami. Še aktivneje se vključujejo v ženske organizacije, ki »so s spomenicami in protesti podpirale socialne in dobrodelne akcije, prirejale so javna zborovanja in manifestacije v podporo zahtevam po državljanški, socialni in politični enakopravnosti.« (Vodopivec 2006).

Položaj učiteljic na Slovenskem

Učiteljice tudi pri nas niso bile tako cenjene in plačane kot moški. Takoj po I. svetovni vojni se je njihov položaj za kratek čas izboljšal. Plače učiteljic so izenačili s plačami učiteljev in ukinili celibat. Ekonomsko krizo tistega časa so poskušali omiliti z različnimi ukrepi, ki pa so najbolj prizadeli učiteljice. Vedno večje število žensk učiteljic in intelektualk je povzročilo povezovanje le teh v boju za svoje pravice in predvsem za enake pravice, kot so jih imeli moški kolegi. Tudi na Slovenskem so bile njihove aktivnosti intenzivne in uspešne zlasti med obema vojnoma. Dosegle so, »da je morala vlada že sprejete sklepe večkrat tudi preklicati«. (Peček 1993: 61).

Moje sogovornice so ponosne, da so bile del tega dogajanja, pa čeprav se niso aktivno vključevale v boj za svoje pravice. Rade se spominjajo vseh pogumnih, odločnih in požrtvovalnih učiteljic ter se jim oči zasvetijo, kadar omeniš katero izmed najvidnejših. Po časnikih so redno spremljale dogajanje na Slovenskem. Večina jih je namreč poučevala v zakotnih krajih, kamor so jih namestili in so se požrtvovalno razdajale za svoje učence. Kljub temu, da so delale v slabih razmerah in so večkrat menjavale kraje službovanja, so ostale predane svojemu poklicu.

Ženska moda v obravnavanem obdobju

Po prvi svetovni vojni se je še pospešilo osvobajanje telesa. Uveljavilo se je preprosto srajčno oblačilo. Pas se prilagodi anatomskemu, linije vseh oblačil so bile manj

stroge. Obleke in krila se skrajšajo. Oblike oblačil se zgledujejo po moških. Poenostavljanje oblačila je pripeljalo do tega, da so ženske nekaj let od glave do peta nosile moška oblačila. Ko so ženske med I. svetovno vojno prevzele moška dela, se je legalizirala tudi njihova pravica do moških hlač. Šele ob koncu vojne se zopet pojavi krilo. Sprva so oblačila najenostavnejših krojev in oblik. Ženske se postrizejo na kratko bubi frizuro. Lasje so bili gladko zglajeni ob glavo ali rahlo valoviti, pogosto s prečko ob strani. Klobuk v evropski modi izgubi svoj nekdanji okrasni pomen, pri nas pa je še vedno statusni simbol. Krila se v 25. letih skrajšajo na najkrajšo dolžino in padajo mehko okoli nog. Dolžina krila variira med dolžino meč in daljše. V 30. letih je krilo gladko in ozko, nato pa rahlo zvončasto, godet ali pa ima zalikane gube. Dvodelnim oblekam se pridružijo enodelne. Obleke so manj toge, pogosto imajo drobne vzorčke. To desetletje kaže veliko domiselnost v kroju. Linija oblačil pa ostaja skoraj enaka. Visoko zapete bluze izginejo. Ženske in z njimi učiteljice pokažejo vratove. Izrezi se tudi že rahlo poglobijo v V obliko, polkrožno ali oglato. Plašči imajo povsem moško obliko, mehčajo jo le krzneni dolgodlaki ovratniki (slika 6).

Časniki so ženske seznanjali s političnimi dogodki in aktualnimi modnimi novostmi v Evropi. Ženski svet opisuje v Modnem pismu iz Ljubljane avtorice Tatjane razmere v letu pred II. svetovno vojno: »Ker se je morala zdaj moda v vojskujočih se državah umakniti resnejšim, pa tudi težjim problemom, ne moremo več govoriti o »pariški« ali »londonski« modi, temveč se moramo zadovoljiti z domačo, z »ljubljanško« modo. Priznati moramo pa, da kar nič ne zaostaja za tujo. Marsikatera bo nekoliko visokostno pomislila: v današnjih časih pisati o modi! Ali ni drugih, bolj perečih problemov? Ali je pa res potrebno, da mora biti žena, ki se sicer vsa posveča domu, poklicu ali intelektualnemu delu, siva in brezbarvna?« (Ženski svet 7/1940: Modna priloga) Vsemu navkljub pa moda tega časa ni bila imuna na dogajanja v Evropi. Vplivi vojne in uniform so sooblikovala tudi vsakdanja oblačila. Pojavljajo se novi elementi oblačil, ki nakazujejo na praktičnost. V junijski Modni prilogi Ženskega sveta iz leta 1940 se avtorica sprašuje: »Kaj pravite k žepom, ki jih letos šivamo in obešamo skoro prav na vsako obleko po dva, tri, štiri in še več? Je to znak, da postajamo praktične? Žepi v bokih, žepi na prsih, žepi viseči ob pasu; veliki in majhni, kvadratni, pravokotni, spodaj koničasti, okrogli, gladki, nabrani, zloženi v gube, tesno prilagajoči se, ali široko zevajoči, skratka vseh oblik in velikosti.« (Ženski svet 6/1940: Modna priloga).

V Knjigi o lepem vedenju, govorjenju in oblačenju v zasebnem in javnem življenju iz tega časa so zelo natančna navodila glede oblačenja. Predvsem je bilo pomembno, kako se ženska obleče za v javnost. »Kadar greš na cesto, se obleci snažno in dostojno. Ženska nosi na cesti, oziroma na izprehodu pa tudi za posete promenadno obleko. Večerna toaleta, ki je za večerne in svečaneje prireditve, seveda za izprehod ni, kakor tudi ne jutranja obleka« in v nadaljevanju svetuje »da se naj ženska za na cesto ne napravi preveč kričeče in gizdavo, kar velja tudi za moškega.« (Urbanus 1932).

Oblačenje učiteljic med vojnama

Oblačenje učiteljic pri nas je bilo ves čas nadzorovano, ni pa jim bilo potrebno podpisovati pogodb s prepovedmi in zapovedmi glede obnašanja in oblačenja učiteljic, kakršne so morale podpisati učiteljice še v 20. letih 20. stoletja v Združenih državah Amerike.

Minister za šolstvo¹⁰ g. Vukičević je leta 1925 izdal odredbo, ki govori o oblačenju učiteljic in: »svoj odlok g. minister utemeljuje s tem, da so učiteljice imele dosedaj krila do kolen, roke gole do ramen in globok dekolte, ki ne odgovarja lepoti in ne okolici v kateri žive.« (Učiteljski tovariš 1925: 34/8) Učiteljska omladina, ki je izhajala le eno leto, v 8. številki prav tako poroča o tem odloku, ki govori: »kako naj se oblačijo učiteljice v šoli in izven nje, da bo njih obleka v skladu z resnostjo njih poklica in z vzgojnimi nalogami, ki jih morajo izvrševati na ulici in še veliko bolj v šoli.« V nadaljevanju pa: »Učiteljica ne bodi modna dama ostrizenih las, pobarvanih lic, razkošnih in gizdalinskih oblek in blestečega nakita«, ker vse našteto vzbuja pozornost in daje povode za pripombe, ki ponižujejo pomembnost njenega poklica. Učiteljice se morajo s tem sprijazniti, izvajanje odredbe pa morajo nadzirati vodstva šol. Tako so šolski upravitelji, med drugim, imeli tudi nalogo, da se borijo proti modi. Učiteljska omladina še dodaja: »Naredba je tu in ni več prilike oziroma možnosti izražati osebna mnenja in naziranja o tej kočljivi zadevi.« In v nadaljevanju nakazuje na nesmiselnost take odredbe: »Za vse obstaja upanje, da nič na svetu ni trajno, torej se eni tolažijo z netrajnostjo naredb, drugi z netrajnostjo mode. Za sedaj pa obvelja: Moda obrača – Naredba obrne!« (Učiteljska omladina, 8/1926).

V zelo redkih literarnih delih, ki opisujejo življenje tega časa, je opisano oblačilo učiteljic. Učiteljica Ilka Vašte (slika 6) se v knjigi *Podobe iz mojega življenja* dotakne tudi tega področja. Avtorica je pred odhodom v Trst, ki je bilo v tem času po številu prebivalcev največje slovensko mesto in kjer so bile Slovenke najnaprednejše in najbolj moderne, učila na šoli v Krašnji v Črnem grabnu ter Kranju. Ko opisuje priprave za odhod na novo delovno mesto učiteljice, ji je pri pripravi garderobe pomagala in svetovala mama: »Tržačanke so oblečene po pariški modi. Tam ne boš mogla strašiti po cestah kakor preprosta vaška učiteljica.« V ta namen ji je mati kupila dva lepa in draga kostima, ki sta bila že konfekcijsko izdelana. (Vašte 1964: 103). Iz tega lahko tudi sklepamo, da je bilo oblačilo učiteljice v večjih mestih pomembnejše kot na deželi.

Angela Vode je bila učiteljica prizadetih otrok, borka za slovenske narodne pravice, organizatorica gibanja za pravice žensk in od leta 1930 predsednica Društva učiteljic. Aktivna je bila pri pisanju strokovnih člankov in drugih prispevkov v tedanje revije in časopise. Iz časa po I. svetovni vojni je tudi njen zapis, ki opisuje njeno preprosto oblačenje, s katerim se je lažje približala delavcem, med katerimi je živela in delovala: »In tako sem nosila leto in dan modro obleko in sivo jopico.« (Vode 2000:

10 Minister za šolstvo je imel takrat naziv minister za prosveto.

*Slika 6: Učiteljica Ilka Vašte, 1935.
(ZAL, A4-1-673)*

*Slika 7: Učiteljica Angela Vode. (Iz knjige
Spol in upor, ur.: M. Milharčič-Hladnik, K.
Klavžar. Ljubljana: Krtina, 1998, str. 32.)*

97). Njeno oblačenje pa ni bilo vedno tako preprosto. Vodetova se je znala urediti priložnosti primerno.¹¹ Na številnih potovanjih in predavanjih je bila vedno modno in elegantno urejena, o čemer nam priča tudi slika številka 7, kjer Angela vode fotografirana za železniško mesečno vozovnico.

O oblačenju učiteljic v tem obdobju sem se pogovarjala s sogovornicami iz različnih delov Slovenije. Vse se s ponosom spominjajo svojih oblačil, saj so bile kot učiteljice vedno modno urejene in spoštovane. Kljub slabim razmeram, v katerih so pogosto delale, so vedno skrbele za svoj videz in svojo javno podobo.

Pripovedovalka iz Domžal se spominja svojih učiteljic, ki so bile vedno »nobl«. Pogosto so imele nova oblačila. Še posebno lepo pa so se uredile za nedeljsko mašo. Spominja se, da so nosile »parazol«¹² in bele, kvačkane rokavice. Oblačila so bila izdelana iz volnenih in bombažnih tkanin, spominja pa se tudi kotenine.¹³ Učiteljice so imele svoje šivilje, katerim so prinesle tkanine in po posvetu sta skupaj določili obliko oblačila.

Druga se spominja kulturnih aktivnosti učiteljic in tega, da so bile na Kozjanskem najlepše oblečene in so se od ostalih krajanov ločile že po obleki. Njihovi

11 Glej film režiserke Maje Weiss Skriti spomin Angele Vode.

12 Star izraz za senčnik ali dežnik.

13 Močna, največkrat nebeljena bombažna tkanina.

Slika 8: Učiteljski pevski zbor, 1923. (SŠM, fototeka)

materiali so bili boljše kvalitete, izdelava je bila lepša. Učiteljice so imele za cerkvene praznike pokrivala in so ob procesijah spremljale učence. Tudi čevlji so bili »fini«.

Sogovornica, ki so ji starši umrli, ko je bila stara 3 leta, je otroštvo preživela v dekliškem internatu Lichtenthurn¹⁴, kjer je bila njena razredničarka Anica Černejeva. Opisuje jo kot čudovito osebo in steber šole, ki so jo imeli radi otroci in drugi ljudje. Prav zaradi nje si je tudi sama želela postati učiteljica. Z njeno podporo ji je to tudi uspelo. Oblačil svoje dobrotnice se ne spominja. Sama pa je med službovanjem v Zamostju in Škofji Loki skrbela za lepo vsakdanjo obleko, za v cerkev pa je imela prav posebno – »mašno«. Za pouk je nosila krilo, bluzo in jopo. Nekatero druge učiteljice pa so nosile tudi obleke. Kljub temu, da je poučevala v zakotnem kraju, je bila seznanjena z modnimi novostmi po časopisih. Njen modni videz ji je veliko pomenil, kljub temu, da je bila skromna. Frizuro si je urejala sama. Klobuke ji je izdelovala njena sestrična, modistinja. Vsa oblačila in tudi spodnje perilo pa ji je izdelala šivilja.

Učiteljice na učiteljišču so nosile enobarvne, enodelne obleke. Popoldanska oblačila za kavarno in sprehod so bila lepša, se spominja ena od pripovedovalk. Barve oblek so bile v temnejših tonih zelene, modre, rjaste, svetlih oblačil njene učiteljice niso nosile. Redko so pri pouku nosile halje, če pa so, so bile le te satenaste. Čevlji so bili udobni, z malo pete. Učiteljice so nosile svilene nogavice. Frizure so bile trajno skodrane, njena učiteljica Anica Černejeva pa je imela naravno skodrane lase.

Pripovedovalka, ki je hodila v šolo v Polju, se spominja svoje prve učiteljice. Bila je skromna in tako je bila tudi oblečena. Spominja se, da je imela pod rjavkasto haljo kostim. Tudi druge učiteljice so v službo prihajale v dvodelnih kostimih z aktovko. Le

14 Od 1878 do 1947 dekliški internat Lichtenthurn, nato Dom Anice Černejeve.

Slika 9: Skupni portret učiteljev in učencev gimnazije na Beethovnovi ulici, Ljubljana 1935. (ZAL A4-3-077)

ena je prihajala v lepi zeleni obleki s pasom. V letih pred II. svetovno vojno, ko se je že poznala kriza, so učitelji in učiteljice vedno pogosteje nosili halje. Pripovedovalka meni, da so bile halje celo predpisane, da bi se skrile razlike med učitelji. Za »prvo mašo« je bila njena učiteljica lepo oblečena, na glavi pa je imela zeleno baretko.

V spominu ene od pripovedovalk pa je ostal, poleg lepega oblačenja, tudi spomin na lep vonj učiteljice, ker se je vedno »rihtala«.

Sogovornica, ki se spominja svoje prve učiteljice s Homca pravi, da je bila le ta vedno »nobl«. Nosila je lepe obleke ali pa kostime. Včasih je imela v razredu modro haljo iz boljšega klota.¹⁵ Halja je imela fazono¹⁶ in žepe, zapenjala se je z gumbi in prevezovala s pasom. Rokavi so bili dolgi, spodnji del je bil zvonasto krojen in je segal do dolžine krila. Za praznik Svetega Rešnjega telesa okoli leta 1930 je imela oblečeno tanko zeleno-rožnato obleko in dolge barvaste rokavice. Na glavi pa je nosila klobuk.

Po letu 1934, ko je pripovedovalka začela obiskovati šolo v Šmarju, so njene učiteljice prihajale poučevat iz Ljubljane. Starejša učiteljica je nosila temnejša oblačila, mlajše pa so bile oblečene sivo, drap in tudi bež. Spominja se njihovih kostimov, pod katerimi so nosile bele bluze. Nosile so tudi lepe pletene barvaste jopice in puloverje. K jopicam so nosile srednje dolga krila. H kostimom so poleti nosile bele kvačkane

15 Bombažna tkanina z leskom na pravi strani, ki se je uporabljala za izdelavo delovnih oblačil: predpasnikov, delovnih in šolskih halj.

16 Oblika ovratnika in reverjev.

Slika 10: Skupinski portret učiteljskega zbora realke, Vegova 4, Ljubljana, 1930. (ZAL A4-3-075)

rokavice, pozimi pa tople volnene. Spominja se učiteljice, ki je imela kostim v pepita vzorcu s klasično dolžino krila. Učiteljica, ki je žalovala, je nosila črn klobuček s pajčolanom. Njene učiteljice niso nikoli imele halje.

Domžalčanka, katere oče je bil krojač, se bolj natančno spominja tudi krojev oblačil. Njene učiteljice in tiste, ki so prihajale k očetu, niso nikdar nosile dekoltejev, temveč so imele oblačila z visoko zapetimi ovrtniki. Rokavi so imeli na ramenih »puflček«, v zapestju pa so bili ozki. Bluze so bile čipkaste. Ovrtniki so bili kvačkani in vezeni. Krila so bila krojena »na ven«. Takrat je bilo zelo pomembno, da se skozi krilo ni videlo »grabna na zadnjici«. Kljub krizi pred II. svetovno vojno, so bile učiteljice vedno urejene. Učenke so jih vedno občudovala. Oblačila so jim šivale šivilje po naročilu, ki so jih obiskovale vsake pol leta. Takrat so jim izdelale nova oblačila in predelale stara. Ne spominja se, da bi učiteljice nosile halje. Spominja pa se, da so učiteljice spadale med »elito«, kot župan, župnik in zdravnik. V cerkvi so zato imele rezervirano prvo klopi.

Profesorici matematike, ki je poučevala na Poljanski gimnaziji, se oblačila niso zdela pomembna. Veliko bolj jo je zanimalo družabno življenje in pohodi v naravo. Tista oblačila, ki jih je imela, pa je pred umazanijo zaščitila s črno, svetlečo »klotasto« haljo. Spominja se, da je za »telovsko procesijo« morala imeti klobuk, ki ga sicer ni nosila in si ga je za to priložnost sposodila.

Pripovedovalka, ki je obiskovala Mladiko, se spominja, da so bile učiteljice »nobl« in niso več nosile dolgih kril. Ponavadi so imele kostim z dolgimi jaknami, pod njimi pa visoko zapete bluze.

Gospodarska kriza in bližina II. svetovne vojne povzročita tudi zadržanost in varčnost pri oblačilih. Ker ni bilo denarja za pogosto menjavanje oblačil, so se v gar-

Slika 11: Meščanska šola, Tržič, 1928. (SŠM, fototeka)

Slika 12: Učiteljstvo, 1937/1938. (SŠM, fototeka)

derobi učiteljev pojavile halje, ki so štitele spodnje oblačilo. Iz tega časa sem zasledila prva pričevanja o nošnji halj učiteljic in učiteljev. Pripovedovalke jih opisujejo kot preprosta oblačila iz svetlečega klota ali drugega boljšega, a vedno svetlečega materiala, ki so imela fazono, zapenjanje z gumbi in žepe. Halje so bile ravno krojene, pogosto pa

Slika 13: Učiteljstvo, 1937/1938. (SŠM, fototeka)

so se v pasu stisnile s pasom. Take halje so se nosile še po II. svetovni vojni. Po videzu sodeč predvidevam, da ima drugi učitelj z leve, na fotografiji številka 9, oblečeno haljo.

Učiteljice so se na tečajih učile tudi raznih ročnih del in pridobljena znanja ter spretnosti nato prenašale na svoje učenke in ostale prebivalce. Po pripovedovanju pripovedovalk so si učiteljice, ki so imele ročne spretnosti, pletle jopice s prelepimi vzorci, ki so jih vsi občudovali. Vendar so bila pletena oblačila očitno manj cenjena, saj se učiteljice na nobeni fotografiji ne pojavljajo v njih, temveč so vedno oblečene v krojena in šivana oblačila. V tistem času je bilo fotografiranje dogodek, na katerega se je bilo potrebno pripraviti in se temu primerno urediti.

Fotografije nam omogočajo tudi primerjavo v oblačenju učiteljev v večjih mestih in na deželi ter manjših krajih v enakem obdobju. Sklepamo lahko, da so ljubljanske učiteljice (slika 10) hitreje sledile modnim novostim, kot tiste, ki so poučevale zunaj našega največjega mesta (slika 11). Ljubljanske učiteljice so oblečene bolj sproščeno, krila so krajša, nogavice so fine. Prav tako je s fotografije očitno, da so bile šivilje v mestih bolj večje krojenja in šivanja, saj je opazna razlika v prilaganju oblačil telesu. Oblačila učiteljic iz Tržiča delujejo prevelika, so bolj skromna in imajo manj krasilnih elementov. Nogavice so debelejšje in manj fine. To je verjetno tudi posledica socialnega stanu lastnice, kajti zunaj mest so običajno učile učiteljice, ki so izhajale iz preprostejših družin. Tistim, ki so bile iz meščanskih družin, so starši in sorodniki priskrbeli službo v mestu in jim tudi finančno stali ob strani.

V letih pred II. svetovno vojno so bile med učiteljstvom številčneje ženske (slika 12). V tem času so dvodelne obleke zamenjale enodelne. Po fotografiji sodeč, so se učiteljice odločale za cvetlične vzorce na tkaninah v različnih barvah. Moško oblačilo pa se v polovici stoletja, ki ga opisujem, ni nič spremenilo.

Učiteljice so se zavedale pozitivnih vplivov športnih udejstvomaj na ljudi. Osvoboditev telesa je tudi na Slovenskem vodila k svobodnemu in zdravemu načinu življenja. Druženja učiteljic so bila pogosto povezana z izleti v naravo, za katere so se učiteljice udobno obule in primerno ter sproščeno oblekle (slika 13).

Sklep

Politični in gospodarski dogodki 19. in 20. stoletja predstavljajo prelomnice osvobajanja tradicionalne vezanosti ženske na dom. Odredba o obveznem šolanju za vse otroke iz leta 1869 je ženskam omogočilo izobraževanje in zaposlovanje v intelektualnih poklicih, predvsem šolstvu. Slovenske ženske aktivno sledijo evropskim tokovom v boju za ženske pravice. Pri tem ima svojo vlogo tudi oblačenje, ki postaja vse bolj ženska domena. V časniku Slovenka so izhajali članki, ki so spremenili pogled na žensko telo. Ženske se v tem času osvobodijo tudi oprijetih in neudobnih oblačil. Aktivnosti na različnih področjih delovanja prispevajo k razvoju udobnih in praktičnih oblačil. Kljub temu pa spoštovan poklic učiteljice terja od žensk dosledno urejenost. Učiteljice tega časa so bile tudi največje poznavalke mode saj so prebirale aktualne časnike, ki so, med drugim, prinašali modne novosti. Hkrati pa ni bila redkost, če so potovale ali menjale službe ter si s tem širile obzorje tudi na področju mode in oblačenja. Redna plača jim je omogočala, da so si lahko privoščile šiviljo in nova oblačila. Njihova oblačila so vedno v skladu z evropskimi modnimi tokovi in postanejo skromnejša ob bližajoči se II. svetovni vojni. V tem času se v učiteljskem poklicu pojavijo tudi halje, ki ne služijo le zaščiti oblačil, temveč imajo tudi vlogo prikrievanja različnih socialnih položajev učiteljic in učiteljev.

Literatura in viri

Literatura

- BAJEC, ANTON et al. (1993) Slovar slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik.
- JAVORNIK, MARJAN gl. ur. (1990) Enciklopedija Slovenije 4. zv., Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOVAČ, EDVARD (1992) *Slovenci med izročilom in prihodnostjo*, Draga.
- KOVAČ, EDVARD (2001) Samopodoba Slovencev, *Zbornik prispevkov za simpozij ob 75 letnici Slovenskega PEN*, Slovenski PEN.
- LESKOŠEK, VESNA (2002) *Zavrnjena tradicija: ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890 do 1940*, Ljubljana: Lila zbirka.
- MILHARČIČ HLADNIK, MIRJAM (1995) *Šolstvo in učiteljice na Slovenskem*, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- MILHARČIČ HLADNIK, MIRJAM (1998) *Zbrana dela Angele Vode: Spot in upor*, I. knjiga, Ljubljana: Krtina.

- MILHARČIČ HLADNIK, MIRJAM (1999) *Zbrana dela Angele Vode: Značaj in usoda*, II. knjiga, Ljubljana: Krtina.
- PEČEK, MOJCA (1993) Feminizacija učiteljevanja 1869 – 1941, v: *Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva: št. 26*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- SVOLJŠAK, PETRA (2004) »Tudi jaz sem pomagala do velike zmage«, Položaj in vloge žensk na Slovenskem med I. svetovno vojno, v: *Ženske skozi zgodovino, Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- TERSEGLAV, FRANC (1932) *Bon ton, Knjiga o lepem vedenju*, Jugoslovanske tiskarne.
- MARGOLE JUKIČ, TJAŠA (1998) V šolo grem, pa pika! : izobraževanje deklet v prvi polovici XX. stoletja, v: Tjaša Mrgole Jukič (ur.) *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes, Ptuj: Zgodovinski arhiv*.
- TUMA, HENRIK (1937) *Iz mojega življenja*, Ljubljana: Naša založba.
- VAŠTE, ILKA (1964) *Podobe iz mojega življenja*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- VERGINELLA, MARTA (2006) *Ženska obrobja: vpis žensk v zgodovino Slovencev*, Ljubljana: Delta.
- VODOPIVEC, PETER (2006) *Od Poblinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*, Ljubljana: Modrijan.
- ŽAGAR, JANJA (2006) Primerno in lepo skozi bonton, v: *Etnolog 16*, Ljubljana: glasnik Slovenskega etnološkega muzeja.
- ŽNIDARŠIČ Ž., SABINA (2000) *Ora et labora – in molči, ženska: pregled demografije dežele Kranjske in pridobitnosti žensk v desetletjih 1880-1910*, Ljubljana: Lila zbirka.

Časopisni viri

Učiteljska omladina, letnik 1926.

Učiteljski tovariš, letnik 1925.

Ženski svet: Glasilo ženskih društev v Julijski krajini. Letnik XVIII/1940.

Fotografije

Fototeka Zgodovinski arhiv (ZAL), Ljubljana.

Fototeka Slovenski šolski muzej (SŠM), Ljubljana.

Ustni viri - pripovedovalke

BALOH, TONČKA, roj. 1928, učiteljica

BLAZNIK, ZORA, roj. 1912, gospodinja

CEK, MILA, roj. 1908, profesorica matematike

FLORJANČIČ, KLARA, roj. 1922, učiteljica

IZLAKAR, MINKA, roj. 1913, gostinka

KOSMAČ ROZALIJA, roj. 1912, učiteljica

OBLAK, META, roj. 1924, učiteljica

RADIOJEVIČ, MIMI, roj. 1927, učiteljica

SIMON, JULIJANA, roj. 1925, upokojenka

TAVČAR, FRANČIŠKA, roj. 1918, šivilja

ZORMAN, KRISTA, roj. 1927, učiteljica

Zusammenfassung

Die Sprache der Bekleidungskultur der Lehrerinnen in Slowenien bis zum Zweiten Weltkrieg

Alenka Podlogar

Die ersten Lehrerinnen auf slowenischem Gebiet waren Ordensschwwestern, später traten auch Männer in diesen Beruf ein. Erst mit der Einführung der Grundschulbildung im Jahre 1869 bekamen auch Frauen die Erlaubnis, in diesen Beruf einzusteigen. Damit begannen sie sich auch öffentlich zu engagieren und in Wohltätigkeits-Aktionen mitzuwirken. Da sie der Öffentlichkeit ausgesetzt waren, war es für sie äußerst wichtig, konsequent ordentlich gekleidet zu sein, was ihnen ihr regelmäßiges Einkommen durchaus ermöglichte. Gleichzeitig aber waren sie wegen Zölibatgebotes nicht an den Bekleidungsstil ihrer Ehepartner gebunden, was die damaligen Vorschriften für die Bekleidung der Frauen in der Öffentlichkeit vorschrieben.

An der Wende vom 19. zum 20. Jahrhunderts waren Frauen in diesem Beruf eher selten und ihre Kleidung ähnelte der Herrenkleidung. Dunkle Farben, hoch zugeknöpfte Kragen und lange Röcke und Ärmel spiegelten Strenge und Würde wieder. Zusammengebundene und nach hinten gekämmte Haare stärkten dieses Bild. Zehn Jahre später übernehmen in diesem Beruf zahlenmäßig Frauen den Vorrang vor ihren männlichen Kollegen. Die Lehrerinnen tragen in die Bekleidung und das Aussehen ihre eigene Individualität und eine größere Lockerheit ein. Die Kleidung ist nicht mehr einfarbig und bringt ihre Kreativität zum Ausdruck. Die Lehrerinnen verfolgen regelmäßig die neuen Modetrends durch verschiedene Zeitschriften und lernen die neue Mode auch auf Reisen kennen, die freundschaftlich oder bildend sind und häufig auch mit Wohltätigkeits-Aktionen in Verbindung stehen. In den Jahren zwischen den beiden Weltkriegen erscheinen auch Schürzen und Kittel, die die Kleidung im Unterricht schützen. Aus diesem Zeitabschnitt stammt auch die Verordnung, die die Bekleidungsart der Lehrerinnen vorschreibt. Die Lehrerinnen wehren sich jedoch dagegen. Das sind nämlich die Jahre, in denen die Lehrerinne beginnen, sich im Kampf für ihre Rechte und vor allem für die gleichen Rechte, die ihren männlichen Kollegen zukamen, zusammenzuschließen.

Der Lehrerberuf war seit jeher hochgeachtet, geschätzt waren auch die Lehrerinnen, obwohl sie häufig in äußerst schwierigen Bedingungen arbeiteten. Stets aber sorgten sie für ein konsequent ordentliches Aussehen, was von ihnen auch erwartet wurde. Da Lehrerinnen oft auch Vorboten modischer Veränderungen waren, wurden sie in der Bekleidung von anderen Frauen häufig nachgeahmt.